Profesor Miroslav Grepl. In memoriam

Dne 3. dubna 2021 zemřel ve věku nedožitých 92 let emeritní profesor Ústavu českého jazyka FF MU prof. Miroslav Grepl, CSc. Během své vědecké a pedagogické dráhy si získal autoritu jako náš přední badatel v oblasti gramatiky češtiny a slovanských jazyků, zejména pak na poli jejich syntaktické stavby. V jeho vědeckém díle se ústrojně spojuje láska k mateřskému jazyku, vysoká odborná erudice, opřená o svrchovanou znalost češtiny na jedné straně a soustavné promýšlení obecných teoreticko-metodologických východisek lingvistického popisu na straně druhé, a v neposlední řadě i dnes často vzácná schopnost srozumitelně formulovat svá stanoviska. M. Grepl je však znám nejen jako uznávaný vědec, ale i jako zanícený a charismatický vysokoškolský učitel a školitel mnoha doktorandů.

M. Grepl se narodil 14. dubna 1929 v Hrochově na Dražanské vrchovině. Po maturitě ho zájem o slavistiku přivedl na filozofickou fakultu tehdejší UJEP v Brně, kde v letech 1949 až 1953 studoval češtinu a ruštinu. Po absolvování fakulty se dále lingvisticky vzdělával jako jeden z prvních interních aspirantů na tehdejší katedře slavistiky. Kandidátskou disertaci obhájil v r. 1959 a jako odborný asistent, pověřený výukou skladby češtiny, připravoval práci habilitační. V roce 1966 se habilitoval a byl jmenován docentem českého jazyka. Profesorem českého jazyka se pak stal v roce 1990.

Už během vysokoškolských studií měl M. Grepl možnost poznat řadu významných brněnských bohemistů a slavistů, z nichž na něho podle jeho vlastních slov nejvíce zapůsobili J. Kurz, A. Kellner a rusista B. Novák. Vědecký profil M. Grepla však vyrůstal v prostředí dvou významných a vědecky i lidsky protichůdných osobností brněnské bohemistiky, Fr. Trávníčka a J. Bauera. S Trávníčkem spojoval Grepla cit pro vnímání jazykových jevů, znalost češtiny ve všech jejích aspektech a snaha o popis všech vyjadřovacích prostředků, i těch, které do té doby stály mimo zájem jazykovědců; Trávníčkův geniálně intuitivní a subjektivní přístup, neopírající se o žádnou koncizní teorii, Grepl postupně nahrazoval systémově funkčním nazíráním, které se naučil u pražských funkčních strukturalistů a které pak rozhodujícím způsobem formovalo jeho teoretický přístup k jazyku. S předčasně zesnulým J. Bauerem pojila M. Grepla nejen společná badatelská orientace a blízká stanoviska metodologická, která je přivedla k napsání vynikající vysokoškolské učebnice *Skladba spisovné češtiny* (od r. 1964 do 1980 v mnoha vydáních), ale i úcta

k jazykovým datům, oba autory pak vedoucí k moderní češtině se znalostí jejího vývoje v slovanském kontextu, a v neposlední řadě i vědecká poctivost a přísnost vůči sobě samému.

Do jazykovědné bohemistiky vstoupil M. Grepl sérií článků věnovaných výzkumu obrozené češtiny. Vycházejí z rozboru jazyka J. K. Tyla v nich nejen suverénně vyložil vývojové procesy v syntaktické stavbě, ale odhalil a popsal také příčiny těchto procesů, a to jak vnitrosystémové, tak vnější, zvl. vliv ruštiny a polštiny. Synteticky shrnul výsledky svého badatelského zájmu o obrozenou češtinu do kandidátské disertace *Vývoj mluvnické stavby v jazyce Tylovy prózy* (1959), která se stala jedním ze základních pramenů poznání jazyka 1. pol. 19. století. Poznání stylové diferenciace jazyka národního obrození a podmínek hovorového jazyka přivedlo M. Grepla až k výzkumu mluveného jazyka současného. Víím, že ho v tom mocně podporovala jeho znalost nářečí rodné obce, již využíval celý život. Zaujaly ho zejména časté nepravidelnosti a odchylky v mluvnické stavbě mluvených projevů. Vyložil je, vybaven už teoretickým myšlením funkčních strukturalistů, na principu aktualizace a publikoval v habilitačním spisu *Emocionálně motivované aktualizace v syntaktické struktuře výpovědi* (1967).

Koncem 60. let se Greplův badatelský zájem obrací k syntaxi věty. Do české a slovanské jazykovědy se navždy zapsal jako autor minimálně dvou teorií: modality věty, k jejímuž výzkumu vedla od emocionality přirozená cesta (např. vlivná studie *K podstatě modálnosti* (1973)), a pasiva. Právě v analýze pasiva se dopracoval k jeho funkčnímu výkladu a formulaci originální dodnes uznávané koncepce deagentizace. To mu umožnilo vyložit z jednotného hlediska různé prostředky odsouvání agentu z pozice gramatického podmětu v slovanských jazycích a stanovit distributivní podmínky jejich užívání (viz dodnes citovaná studie *Deagentnost a pasívum v slovanských jazycích* (1973)).

Funkční přístup k analýze jazyka, jehož základním teoretickým krédem byl postup od významu/funkce k formě, pak v první polovině 70. let spojil M. Grepla s F. Danešem, J. Kořenským, Z. Hlavsou a M. Komárkem a vedl k jejich společné formulaci programové stati *Teoretické základy synchronní mluvnice češtiny* (1975). Greplův podíl je zcela zásadní v koncepci výpovědi jako konkrétního produktu mluvního aktu a v aplikaci teorie komunikačních (později ilokučních) funkcí. Modalita věty, kterou zkoumal, k tomuto pojetí tvořila přirozený most. Jeho koncepce, v mnohém navazující na práce Searlovy a Wunderlichovy, se řadí k tomu nejlepšímu, co na poli funkčně orientovaného výzkumu ilokuční složky mluvních aktů v té době vzniklo.

Vedle pragmatické dimenze jazyka se však M. Grepl stále vracel k analýze syntaktické struktury věty, i zde využívaje postupy funkční gramatiky. Další promýšlení konstruktů deagentizace ho vedlo ke generalizacím formulovaným v monografii *Gramatické prostředky hierarchizace sémantické struktury věty* (1983, spoluautor P. Karlík), čímž se významně přihlásil do mezinárodního kontextu reprezentovaného typologu kolem Cholodoviče, Chrakovského a Nedjalkova. Inspiraci pro popis

věty a jejich syntaktických typů v korelaci se sémantickou strukturou věty nacházel M. Grepl jednak v pracích Ch. Fillmora z konce 60. let, jednak v teorii valence, k níž z pozic sémanticky a funkčně orientované syntaxe sám relevantně přispíval. Výsledky těchto bádání průběžně publikoval v časopiseckých studiích. Poznatky o výpovědi z tohoto období uplatnil zejména jako spoluautor a redaktor „akademické“ *Mluvnice češtiny 3. Skladba* (1987) a spolu s projektem valenční syntaxe se objevují v koncepci zcela nového zpracování vysokoškolské učebnice *Skladba spisovné češtiny* (1986, 1989, spoluautor P. Karlík).

Další období vědecké práce M. Grepla nejvýstižněji charakterizuje název 12 vědeckopopularizačních studií uveřejňovaných v letech 1991 a 1992 v *Universitas: revue Masarykovy univerzity v Brně* pod názvem *Co děláme, když mluvíme*, od 4. studie s vysvětlujícím podtitulem *Několik úvah o pragmatických aspektech řečové komunikace*. Důkladné promýšlení fungování jazyka jako formy lidského jednání Grepla přivedlo ke zcela nové analýze výpovědi, přímé i nepřímé indikace jejích ilokučních funkcí, jejich důmyslnému propojení s postoji mluvčího a teoreticky konciznímu popisu komplexů jejich jazykových prostředků. Syntaktický popis tak v jeho pojetí propojuje morfologii, syntax, slovtvorbu, lexikon i větnou fonologii způsobem v mezinárodní jazykovědě unikátním. M. Grepl zůstal věrný funkčnímu pohledu na češtinu a na jeho základě vybudovaná verze funkční gramatiky pro popis ilokučních funkcí je dosud v bohemistice vzorem originálního lingvistického myšlení; využil ji v partiích o výpovědi v práci *Skladba češtiny* (1998, spoluautor P. Karlík). Jako uznávaná vědecká osobnost se významně podílel i na kolektivních pracích vznikajících na Ústavu českého jazyka FF MU, logicky jako autor partií o výpovědi. Jsou to *Příruční mluvnice češtiny* (od 1995 v několika vydáních), *Encyklopedický slovník češtiny* (2002) a *Nový encyklopedický slovník češtiny* (2016).

M. Grepl se vždycky snažil nové poznatky, k nimž bohemistika dospívala díky novým teoretickým přístupům, zprostředkovat srozumitelnou formou studentům. Vedle už uvedených vysokoškolských učebnic vydal (spolu s P. Karlíkem) několik příruček pro žáky základních škol a studenty škol středních, např. *Učte se s námi skladbě češtiny* (1992) nebo *Skladba češtiny. Cvičení a výklad* (1999).

M. Grepl se už za svého života stal synonymem důsledně funkčního lingvistického přístupu k pragmatické dimenzi jazyka, v němž se klasický strukturalismus objevuje jen okrajově. Výběr studií s tématy, kterým se během své badatelské činnosti M. Grepl věnoval a která ukazují jeho myšlenkový vývoj, vyšel pod názvem *M. Grepl: Jak dál v syntaxi* (2011), editoři J. Dvořák a P. Malčík. V poslední studii připravené speciálně pro tento výbor autor představuje svou vizi budoucího přístupu k jazyku. Zůstal funkcionalistou a věří, že funkční gramatika v jeho pojetí bude s to analyzovat i nově se v jazykovědě objevující fenomény. Výbor obsahuje i Greplovu bibliografii k datu 30. 6. 2011 a bibliografii prací o M. Greplově.

M. Grepl se stal zdrojem inspirace pro české a slovenské lingvisty, ale i slavisty z jiných zemí. V Brně dlouho (zpočátku s J. Bauerem) formoval myšlení uznávané

syntaktické školy, která sdružovala skvělé jazykovědce: bohemisty (M. Čejka), klasické filology (A. Bartoněk), germanisty (Z. Masařík), rusisty (R. Mrázek a S. Žaža), slavisty (R. Večerka), a hlásili se k ní další významní lingvisté (např. dialektolog J. Balhar). Tato škola vychovala řadu žáků, jednímž z nich má čest být autor tohoto textu, první (v pořadí) žák M. Grepla. Jako pocta svému kolegovi a učiteli pak vznikl festschrift k 90. narozeninám M. Grepla *Svět podle Grepla* (2019), editoři P. Malčík a P. Karlík. Do něho přispělo 20 jazykovědců našich i zahraničních, reprezentujících různé generace, ale sdílejících Greplovo vědecké krédo. Festschrift obsahuje také Greplovu bibliografii z let 2011–2016.

Mezinárodní rozměr Greplovy vědecké práce dobře dokumentuje fakt, že v roce 2004 se na univerzitě v Řezně uskutečnila významná mezinárodní konference, která se explicitně deklarovala jako rozvíjení odkazu Grepem organizovaných brněnských konferencí o modalitě; organizátoři konference B. Hansen a P. Karlík vydali sborník *Modality in Slavonic Languages, New Perspectives* (2005), v němž dodnes lingvisté nacházejí inspiraci teoretickou i materiálovou. V české jazykovědě rozvíjí do současnosti Greplovu teorii ilokučných aktů M. Hirschová, ukazujíc, že tato teorie je robustní a má i v konkurenci s novějšími směry a přístupy velkou poznávací sílu.

Nemalé zásluhy o rozvoj naší bohemistiky bude M. Grepl mít navždy i jako organizátor vědecké práce a vědeckého života vůbec. Po mnoho let úspěšně vykonával funkci vědeckého sekretáře *Mezinárodní komise pro studium gramatické stavby slovanských jazyků při Mezinárodním komitétu slavistů*. Stál u zrodu brněnských syntaktických symposií a po smrti J. Bauera formoval jako předseda přípravného výboru v letech 1971 a 1976 jejich koncepci i obsahové zaměření, jako redaktor sborníků *Otázky slovanské syntaxe* se zasloužil o to, že s výsledky těchto symposií byla pravidelně seznamována naše i mezinárodní slavistická veřejnost.

Brněnské a české bohemistice bude prof. Miroslav Grepl chybět. Čest jeho památce!

Petr Karlík

Department of Czech Language

Faculty of Arts, Masaryk University

Arna Nováka 1, 602 00 Brno

Czech Republic

pkarlik@phil.muni.cz

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.